

Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile Tarım Ürünleri Ticareti

Abdoul-Aziz ALİ SARA¹

İlkay DELLAL²

Öz

Bu çalışmada son on yılda Türkiye'nin Afrika ülkelerine ile tarım ürünleri dış ticareti durumu incelenmiştir. Afrika kıtasının çok sayıda ülkeye sahip olması nedeniyle dış ticaret açısından özellikle tarım ürünleri başta olmak üzere, Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı Afrika'daki ilk on ülkeye odaklanılmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre tarımsal ürünleri dış ticareti ile ilgili genel göstergeler incelendiğinde son on yılda ihracat ve ithalatta olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Tarım ürünlerinin, Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle yaptığı ticarete giderek önemli yer aldığı ortaya konulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Afrika ülkeleri, Tarım ürünleri dış ticareti

Turkey's Agricultural Trade with African Countries

Abstract

This study deals with the situation of foreign trade of agricultural products between Turkey and African countries during the last ten years. Since there are many countries in Africa, this study is concerned by only the first ten countries with which Turkey has likely important economic relations. According to findings of this study made on the last ten years, there is generally a significant and positive development of bilateral trade between Turkey and African countries. It can also be noticed that agricultural products are becoming more and more important in this trade.

Keywords: Turkey, African countries, Agricultural trade

JEL: Q10, Q17

Geliş Tarihi (Received): 05.12.2018

Kabul Tarihi (Accepted): 28.12.2018

¹ Sorumlu yazar (Corresponding author), Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Doktora öğrencisi, alisara@ankara.edu.tr

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.

1. Giriş

Coğrafi konumu, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile stratejik bir öneme sahip olan Afrika kıtasında, tarihsel süreç içinde uzun yıllar sömürge düzeni hakim olmuştur. Yakın döneme kadar dünya gündeminde ismi yalnızca yoksulluk, kıtlık ve çatışma gibi sözcüklerle anılan ve dünyadaki en az gelişmiş 48 ülkeden 33'üne ev sahipliği yapan Afrika kıtası, aynı zamanda en hızlı gelişmekte olan ülkeleri bünyesinde barındırmaktadır (Arslan, 2012).

Birçok araştırmaya göre gerek tarımsal gerekse doğal kaynaklarla zengin olan Afrika kıtası, dünyanın stratejik ve değerli hammaddelerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır (Çetin, 2014; Şengül, 2015). Genel olarak, bu kıta petrol, kıymetli metaller, elmaslar, altın veya uranyum gibi henüz daha çok kullanılmayan doğal kaynaklara sahiptir. Gerçekten, dünya krom rezervlerinin %99'u, platinyumun %85'i, tantalitin %70'i, kobaltın %68'i, altının %54'ü Afrika topraklarında bulunmaktadır (Alkan ve Mercan, 2013). Şimdiye kadar, Afrika ülkelerinde modern ve uygun altyapı ve üstyapı eksikliği olduğundan Afrika'nın küresel ekonomide kalıcı biçimde hammadde ihracatı üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Başka bir deyişle Afrika, büyük ölçüde işlenmemiş hammadde ihraç etmektedir. Buna paralel olarak gıda ve tarım ürünleri ticareti de önemini artırmakta ve gelecekte daha da artması beklenmektedir. Tarım ürünleri açısından, iç tüketim miktarı iç üretim potansiyelinden daha yüksek olan Afrika ülkeleri için ticaret gerekli ve elzemdir. Bununla beraber, Afrika ülkeleri önemli tarımsal kaynaklara sahip olmasına rağmen, gıda açığını kapatmak için birçok tarımsal ürün ithal etmektedir. Örneğin, 2010 ve 2015 yılları arasında Afrika'dan ihracatın %55'ini yakıtlar oluştururken sadece %2'si tarımsal ürünlerdir. Aynı dönemde toplam ithalat içinde en büyük payı %63'ile ağır araçlar, taşıma araçları alırken, gıda ürünlerinin payı %15'dir (UNECA, 2017).

Öte yandan dünyanın yüksek potansiyelli tarıma ve tarımda karşılaştırmalı üstünlüğüne

sahip illerinden bir olan Türkiye, tarım ve gıda ürünleri dış ticareti açısından önemli yer almaktadır. Bu bağlamda Bashimov (2017) tarafından Türkiye'nin 24 tarımsal ürünler grubundan 11 ürün grubunda (yenilen sebzeler, yenilen meyveler, değirmencilik ürünleri, örülmeye elverişli bitkisel maddeler, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker ve şeker mamulleri, kakao ve kakao müstahzarları, hububat, un, nişasta, meyve ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar, yenilen çeşitli gıda müstahzarları ve tütün ve tütün mamullerinde) karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna ilave olarak 2014'te, Türkiye dünyada tarım ihracatçıları arasında %1'lik bir payla 26. sırada yer almaktadır. Aynı tarihte tarım ürünleri ihracatının önemli bir kısmını oluşturan yenilebilir tarım ve gıda ürünleri ihracatında Türkiye 18 milyar \$ ihracat ve %1.2'lik bir dünya ticareti payı ile 24. sıradadır. 2014'te Türkiye dünyanın tarımsal ithalatında %1'lik payı oluşturarak 23. sırada yer almaktadır (TİM, 2016).

Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile tarım ürünleri dış ticaretinin mevcut durumunun belirlenmesi ve değerlendirilmesidir. Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki tarım ürünleri dış ticaretinin mevcut durumu son on yıllık (2008-2017) dönemde incelenmiştir. Ancak Afrika kıtasında çok sayıda ülke olması nedeniyle (toplam 54 ülke) yalnızca Türkiye ile dış ticarete iyi entegre olan ülkeler kapsama alınmış ve dış ticaret açısından (özellikle tarım ürünleri başta olmak üzere hammadde ve işlenmiş tarım ürünleri), Türkiye'nin en fazla ticaret ilişkisi olan ilk on ülke incelenmiştir. Çalışmada kullanılan tüm veriler, Dünya Bankası (WB), Ticaret Haritası (TRADE MAP), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından alınmış, analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

2. Türkiye ve Afrika Ülkeleri Arasındaki Tarihsel İlişkiler

İkinci Dünya Savaşını takiben sömürgeci yönetimden kurtulup bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Afrika ülkeleri ile

Türkiye'nin ilişkisi, inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti döneminde özellikle kıtanın kuzeyindeki ülkelerle ilişkilerde, bölgede var olan Osmanlı hakimiyeti nedeniyle bir süreklilik bulunmaktaydı. Ancak bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurulduğu andan 1990'lı yılların sonuna kadar kıtadaki ülkelerle ilişkiler minimum düzeyde seyretmiştir. Aslında bu durum sadece Türkiye'ye özgü değildir. Sahra-Altı bölgesi başta olmak üzere Afrika kıtası, uzun yıllar uluslararası sistemde marjinal ve incelenmeye değer görülmemeyen bir bölge olarak kalmıştır. 1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın ürünü iki kutuplu sistemin sonunun gelişi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dış politikanın gözden geçirilmesi zorunluluğunu doğurmuş ve minimum düzeyde seyreden Türkiye'nin Afrika'daki ülkelerle ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri yeni bir ivme kazanmıştır (Tepeciklioğlu, 2012).

Türkiye yakın coğrafyasında bulunan Afrika ile ilişkiler 9. yüzyıl gibi eski bir tarihe dayanmaktadır (Özkan, 2008). Fakat uzun yıllar Türkiye'nin ekonomi politikalarında hep Batı ülkeleri yer alırken 1980 yılından sonra Afrika gündeme alınmıştır.

Türkiye ve Afrika ülkeleriyle ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla son yıllarda önemli adımlar atmıştır. Bunun yanı sıra, 2000'li yıllardan itibaren ihracat pazarını çeşitlendirme adına birkaç eylem planı hazırlanmıştır. İlk olarak 1998 yılında "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" adı altında ikili ilişkiler geliştirilmiştir. 2003 yılında mülga Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi" stratejisi hazırlanmış ve bu strateji doğrultusunda birçok Afrika ülkesinde ticaret müşavirlikleri açılması yoluna gidilmiştir. 2005 yılı Türkiye'de de Afrika Yılı ilan edilmiş, Afrika Birliği de Türkiye'yi stratejik ortak olarak kabul etmiştir. 2008 yılında ise, Türkiye, Afrika Kalkınma Bankası'na bölge dışı üye olarak kabul edilmiştir. Yine Ağustos 2008'de Türkiye Afrika İşbirliği Zirve Toplantısı İstanbul'da yapılmıştır. Bu zirve toplantısına 49 ülke

katılmış Türkiye ile Afrika arasındaki işbirliği resmen onaylanmıştır. Keza, Türkiye'de 2006 yılında Fas'la, 2005 yılında Tunus'la, 2007 yılında da Mısır'la serbest ticaret anlaşmaları yürürlüğe konulmuştur. Bütün bu adımlarla birlikte Türkiye'nin genel olarak Afrika ülkeleriyle özellikle Kuzey Afrika ülkeleriyle dış ticaretinde önemli artışlar yaşanmıştır (Doğan, 2016).

3. Afrika Pazarlarının Önemi

Dünyanın ikinci büyük anararası olan Afrika kıtası 54 ülkeye ev sahipliği yapmakta, zengin doğal kaynakları ve bir milyarı aşan nüfusu, gelişmeye ve modernleşmeye olan açlığı nedeniyle birçok ülkenin hedefi durumundadır. Son yıllarda ekonomik büyüme ve insani gelişmişlik konularında belirgin bir ilerleme kaydeden Afrika ülkelerinin çoğunun önümüzdeki 20 yıllık süreçte gelişmekte olan ülkeler statüsüne dönüşeceği gerçeği ile kıtanın cezbedici pazar haline geleceği öngörülmektedir. Bununla beraber, Afrika ülkelerinde şehirleşen ve tüketim yapan nüfusun hızla artması, tarım alanlarının çoğalması, endüstrileşme ve doğal kaynaklardan sağlanan gelir artışları, bu ülkelere yönelik ihracatta yaşanan talep eksikliğini ortadan kaldıracak gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır (Arslan, 2012). Dahası, Afrika ülkeleri son yıllarda tarımdan endüstriye geçişle birlikte iş imkanlarının arttığı, gelir seviyelerinin yükseldiği ve sömürgeci güçlere bağımlılığın azaldığı hem politik açıdan hem de ekonomik açıdan önemli olaylara sahne olmaktadır.

Günümüzde dünya ekonomisinin küreselleşmesiyle birlikte artık yatırımcılar uluslararası pazarlarda yer alma peşinde koşarak yeni ve uyumlu bir pazar aramaya çalışmaktadır. Bu nedenle son yıllarda uluslararası ekonomik sistemin güçlü aktörlerinin bu kıtaya ilgisinin arttığı ve başta Çin olmak üzere ABD, AB, Hindistan ve diğer ülkelerin kıta ülkeleri ile ticareti artırma çabalarını yoğunlaştırdıkları görülmektedir (Tepebaş, 2013). Bununla beraber Afrika farklı ülkelerde ortaya çıkan

petrol gibi doğal kaynaklar kıta içinde büyümeyi tetiklerken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden Afrika'ya yapılan doğrudan yatırımlar da artmaya başlamıştır. Örneğin; ABD, AB ve Çin'in Afrika'daki doğal kaynak rekabeti yanında Türkiye, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeler de bu sürece dahil olmuştur (Orakçı, 2011). Bu anlamda Türkiye'de "kazan-kazan" yaklaşımıyla Afrika ülkeleriyle ekonomik sosyal ve siyasi ilişkiler çeşitlendirilmekte ve güçlendirilmektedir.

4. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde ulusal ve uluslararası istatistik web sitelerinden elde edilen veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. İncelemeler sonucunda aşağıdaki verilere ulaşılmış ve sırasıyla şu sonuçlar elde edilmiştir.

4.1. Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ihracat ve ithalatı

Türkiye ile Afrika arasındaki ihracatın 2008 ile 2017 yılları arasındaki on yıllık dönemdeki değer ve payları Tablo 1'de verilmiştir. İncelenen dönemde Türkiye'nin toplam ihracatının ortalama %8.35'inin Afrika ülkelerine yapıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'den Afrika ülkelerine yapılan ihracat değeri 2008 yılında 9.06 milyar \$ iken 2017

yılında 11.66 milyar \$ ve yıllık ortalama olarak 11.56 milyar \$ olduğu görülmektedir. Türkiye'nin son on yılda Afrika'ya ihracatı %28.85 oranında büyümüştür. Ancak bu büyüme her yıl istikrarlı olmayıp bazı yıllarda küçülmeler gerçekleşmiştir.

Ayrıca Şekil 1'de, Türkiye'nin 2017 yılı toplam ihracatında önde gelen 20 ülke arasında Afrika'dan iki ülkenin (Mısır 19. ve Cezayir 20. sırada) yer aldığı görülmektedir. Bu süreçte Türkiye'nin Afrika pazarlarında daha çok yer aldığı söylenebilir.

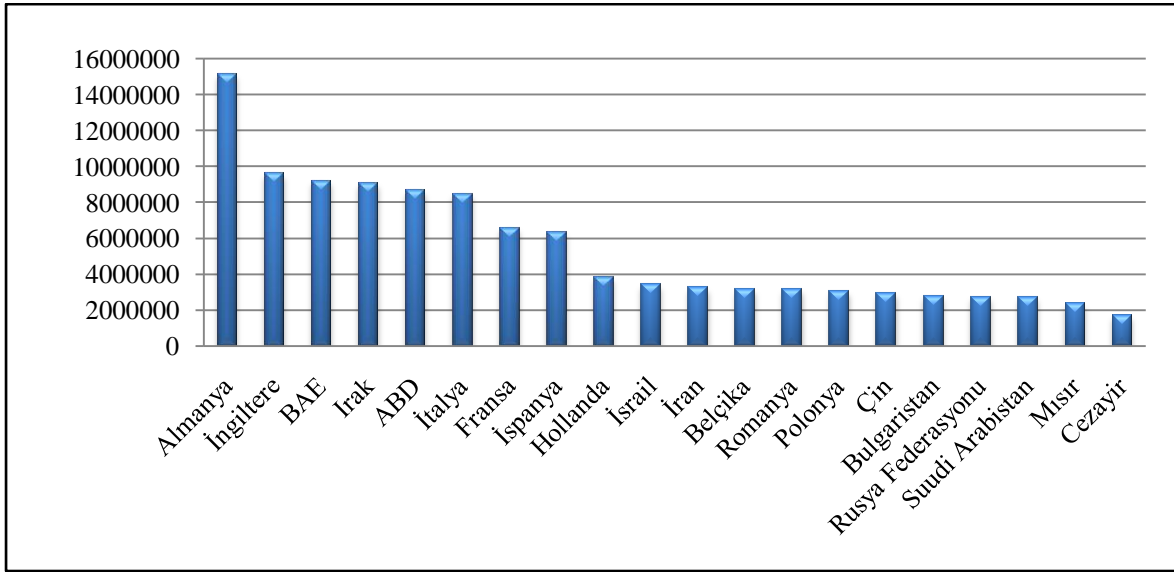
Tablo 2'de ise, son on yılda Türkiye'nin Afrika'dan yaptığı ithalatların değeri ve Afrika ülkelerinin Türkiye'nin toplam ithalatında payı ile ilgili bilgi verilmiştir. Genel olarak son on yılda Türkiye'nin Afrika ülkelerinden yaptığı ithalatta bir artış seyredilmiş ve bu ithalatın değeri 2008 yılında 5.59 milyar \$ iken 2017 yılında 7.16 milyar \$'a yükselmiş ve yıllık ortalama 5.66 milyar \$ olduğu saptanmıştır. Türkiye'nin ithalatının ortalama %2.66'sı Afrika ülkelerinden yapılmaktadır. Türkiye'nin son on yılda Afrika'dan ithalatı %28.24 oranında büyümüştür.

Son on yılda, Türkiye'nin Afrika'ya yaptığı ihracat ortalaması 11.56 milyar \$ iken, ithalat 5.66 milyar \$'dır. Türkiye, Afrika ülkeleri için ihracatçı konumdadır.

Tablo 1. Yıllar itibariyle Türkiye'nin Afrika ülkelerine ihracatı (bin \$)

Yıllar	Türkiye'nin Afrika'ya İhracatı		Türkiye'nin Toplam İhracatı		Türkiye'nin İhracatında Afrika Ülkelerinin Payı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	
2008	9062603	-	132027196	-	6.86
2009	10154642	12.05	102142613	-22.64	9.94
2010	9283066	-8.58	113883219	11.49	8.15
2011	10333821	11.32	134906869	18.46	7.66
2012	13356851	29.25	152461737	13.01	8.76
2013	14145543	5.90	151802637	-0.43	9.32
2014	13754398	-2.77	157610158	3.83	8.73
2015	12448924	-9.49	143838871	-8.74	8.65
2016	11406001	-8.38	142529584	-0.91	8.00
2017	11676730	2.37	157019765	10.17	7.44
2008-17 ortalama	11562258	3.52	138822265	2.69	8.35
2008-17 büyüme (%)		28.85		18.93	

Kaynak: TÜİK, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 20 ülke (bin \$, 2017)

Kaynak: TÜİK, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 2. Yıllar itibariyle Türkiye'nin Afrika ülkelerine ithalatı (bin \$)

Yıllar	Türkiye'nin Afrika'dan İthalatı		Türkiye'nin Toplam İthalatı		Türkiye'nin İthalatında Afrika Ülkeleri Payı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	
2008	5596476	-	201963574	-	2.77
2009	3937890	-29.64	140928421	-30.22	2.79
2010	4824007	22.50	185544332	31.66	2.60
2011	6766713	40.27	240841676	29.80	2.81
2012	5921790	-12.49	236545141	-1.78	2.50
2013	6031110	1.85	251661250	6.39	2.40
2014	5937961	-1.54	242177117	-3.77	2.45
2015	5099352	-14.12	207234359	-14.43	2.46
2016	5355528	5.02	198618235	-4.16	2.70
2017	7176653	34.00	233799619	17.71	3.07
2008-17 ortalama	5664748	5.10	213931372	3.47	2.66
2008-17 büyüme (%)		28.24		15.76	-

Kaynak: TÜİK, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

4.2. Türkiye'nin dış ticaretinde ilk on Afrika ülkesi

Tablo 3, 2017 yılında Türkiye'nin ihracat yaptığı Afrika'daki başlıca ülkeleri göstermektedir. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk on Afrika ülkesi sırasıyla; Mısır, Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Güney Afrika, Sudan, Etiyopya, Nijerya ve Senegal'dir. Güney Afrika ve Nijerya dışında, yukarıda belirtilen neredeyse tüm ülkeler Doğu ve Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. Mısır ve Cezayir, Osmanlı İmparatorluğu döneminden gelen tarihsel bağılık nedeniyle Türkiye ile diğer

Afrika ülkelerine göre daha iyi ilişkilere sahiptirler. Öte yandan Mısır, Türkiye'nin Afrika ülkelerine yaptığı toplam ihracatının dörtte birinden fazlasını oluşturarak Türkiye'nin ticaretinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 4 ise 2017 yılında Türkiye'nin ithalat yaptığı Afrika'daki başlıca ülkeleri göstermektedir. Mısır Türkiye'nin Afrika ülkelerinden yaptığı ithalatta %27.83 ile yine ilk sırada yer almaktadır. Ardından sırayla Güney Afrika, Fas, Cezayir, Fildişi Sahili, Libya, Tunus, Nijerya, Mozambik ve Gana gelmektedir.

Elde edilen ekonomik rakamlara ülkeler bazında bakıldığında dış ticaret işlemlerinin çok büyük kısmının sadece Mısır, Fas, Libya, Cezayir, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkeleri ile gerçekleştiği görülmektedir.

Benzer şekilde, Orakçı (2011) tarafından yapılan çalışmaya göre 1996 ve 2010 yılları arasında Türkiye-Afrika ticaret hacminin %70'ini Kuzey Afrika ülkeleri oluşturmuştur.

Tablo 3. Türkiye'nin Afrika'da en çok ihracat yaptığı 10 ülke (bin \$, 2017)

Sıra	Ülkeler	İhracat Değeri	Toplam içindeki payı (%)
1	Mısır	2360964	20.22
2	Cezayir	1713047	14.67
3	Fas	1659907	14.22
4	Tunus	912831	7.82
5	Libya	880757	7.54
6	Güney Afrika Cumhuriyeti	485067	4.15
7	Sudan	395213	3.38
8	Etiyopya	338587	2.90
9	Nijerya	335429	2.87
10	Senegal	243564	2.09
Diğer Afrika Ülkeler		2351364	20.14
Tüm Afrika Ülkeleri		11676730	100.00

Kaynak: TÜİK, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 4. Türkiye'nin Afrika'da en çok ithalat yaptığı 10 ülke (bin \$, 2017)

Sıra	Ülkeler	İthalat Değeri	Toplam içindeki payı (%)
1	Mısır	1997503	27.83
2	Güney Afrika Cumhuriyeti	1744438	24.31
3	Fas	924062	12.88
4	Cezayir	766804	10.68
5	Fildişi Kıyısı	300760	4.19
6	Libya	247965	3.46
7	Tunus	206466	2.88
8	Nijerya	156286	2.18
9	Mozambik	136779	1.91
10	Gana	128019	1.78
Diğer Afrika Ülkeler		567571	7.90
Tüm Afrika Ülkeler		7176653	100.00

Kaynak: TÜİK, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

4.3. Türkiye ile Afrika ülkelerinin tarım ürünleri ticareti

4.3.1. Türkiye'nin Afrika ülkelerine tarım ürünleri ihracatı

Türkiye'nin Afrika'ya tarım ürünleri ihracatının değerleri Tablo 5'de verilmiştir. Tarım ürünleri ihracatı, 2008'de 1.29 milyar \$ iken 2017'de 2.26 milyar \$'a ulaşmış ve on yılın ortalaması 1.86 milyar \$ olmuştur. İncelenen dönemde Afrika'ya yapılan ihracat %73.97 oranında

artmıştır. Türkiye'nin Afrika ülkelerine toplam ihracatının ortalama %16.06'sını tarım ürünleri ihracatı oluşturmuştur.

Türkiye Afrika ülkelerine hububat, makarna, un, nişasta, şeker ve şekerli mamuller, bisküvi, maya ve kabartma tozları, gübre, kanatlı etleri, domates salçası, tarım ilaçları, konserve, margarin, bitkisel yağ, vb. gibi tarım ürünleri ihracat etmektedir. Şekil 2'de Türkiye'nin Afrika ülkelerine hammadde ve işlenmiş tarım ürünleri olarak en fazla ihracat ettiği on ürün

bulunmaktadır. Türkiye'nin ihracatında 2008'den 2011'e kadar pamuk ilk sırada yer alırken, bu tarihten sonra hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünlerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu ürünlerin (özellikle hububat) çoğu Afrika ülkelerinde temel tüketim ürünleri olmasıyla daha çok talep edilmektedir. Diğer ürünler ise sırayla pamuk, değirmencilik ürünleri, kauçuk ve kauçuktan eşyalar, şeker ve şeker mamulleri, kağıt ve

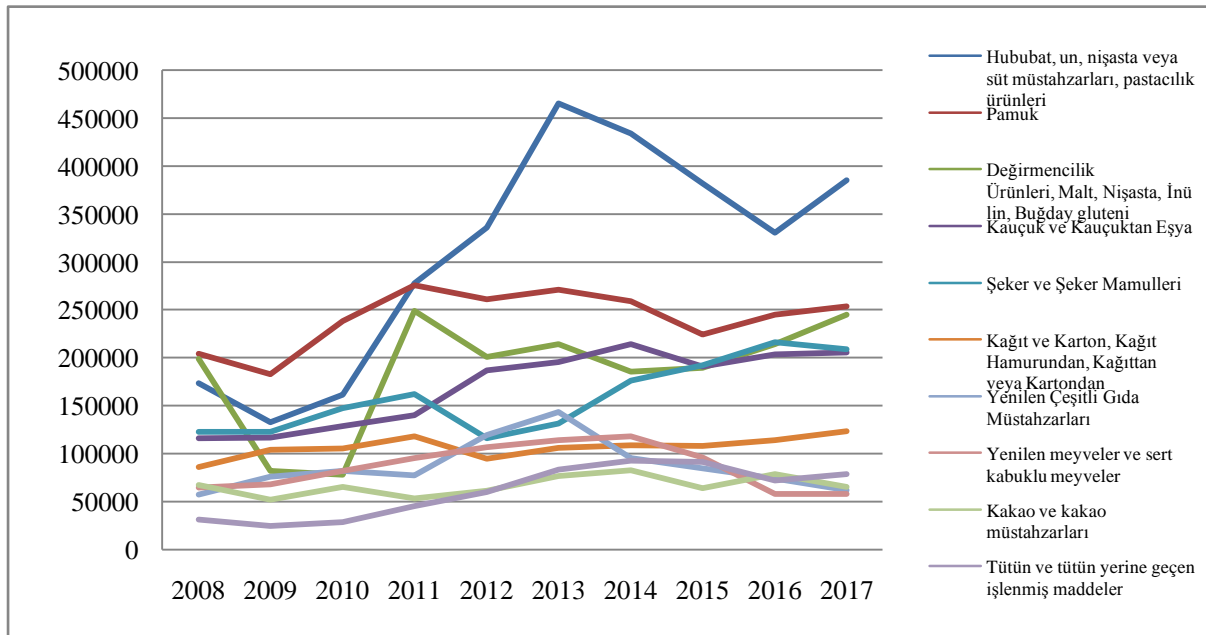
karton, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler, kakao ve kakao müstahzarları ve tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddelerdir.

Bu verilerden Afrika ülkelerine çoğunlukla işlenmiş ürünler ihraç edildiği görülmektedir. Bu durum, Afrika ülkelerinde sanayinin çok gelişmemiş olması ve nihai ürünlere ihtiyaç duyulması ile açıklanabilmektedir.

Tablo 5. Yıllar itibariyle Türkiye'nin Afrika ülkelerine tarım ürünlerinin ihracatı (bin \$)

Yıllar	Türkiye'nin Afrika'ya Tarım Ürünleri İhracatı		Türkiye'nin Afrika Ülkelerine Toplam İhracatı		Türkiye'nin Afrika Ülkelerine Toplam İhracatında Tarım Ürünlerinin Payı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	
2008	1298415	-	9062603	-	14.33
2009	1229278	-5.32	10154642	12.05	12.11
2010	1455474	18.40	9283066	-8.58	15.68
2011	1874665	28.80	10333821	11.32	18.14
2012	1937016	3.33	13356851	29.25	14.50
2013	2217696	14.49	14145543	5.90	15.68
2014	2174451	-1.95	13754398	-2.77	15.81
2015	2048510	-5.79	12448924	-9.49	16.46
2016	2075699	1.33	11406001	-8.38	18.20
2017	2258913	8.83	11676730	2.37	19.35
2008-17 ortalama	1857012	6.90	11562258	3.52	16.06
2008-17 büyüme (%)		73.97		28.85	

Kaynak: TÜİK, 2018; Trade Map, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Şekil 2. Türkiye'nin Afrika ülkelerine en çok ihracat ettiği tarım ürünleri (bin \$)

Kaynak: Trade Map, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 6, Türkiye'den belirtilen ilk on tarımsal ürünü ithal eden ilk Afrika ülkeleri hakkında bilgi vermektedir. Türkiye'nin Afrika'ya en fazla ihracat yaptığı ürün grubu, yenilen meyveler ve sert kabuklu meyvelerdir. Bu grupta Türkiye'nin toplam ihracatının sadece %2.3'ü Afrika'ya yapılmakta olup, en fazla

Mısır'a ihracat yapılmaktadır. Türkiye'nin toplam tarım ürünleri ihracatında Afrika'nın payının en yüksek olduğu ürün grubu ise hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri olup, payı %25.1'dir. Bu ürün grubunda Afrika'da en fazla ihracat yapılan ülke %13.5 payı ile Angola'dır.

Tablo 6. Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında başta gelen Afrika ülkeleri (2008-17 ortalaması)

Ürün grupları	Türkiye'nin Afrika'ya İhracatı (bin \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (bin \$)	Türkiye İhracatında Afrika'nın Payı (%)	Türkiye'nin Afrika Ülkelerine Toplam İhracatında İlk Sıradaki Ülke ve Payı (%)
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	307949	1229197	25.1	Angola, 13.5
Pamuk	241552	1701317	14.2	Tunus, 36.5
Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	185827	1017315	18.3	Sudan, 28.9
Kauçuk ve kauçuktan eşya	170177	2213222	7.7	Mısır, 32.9
Kağıt ve karton, kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan	159448	1216394	13.1	Mısır, 27.5
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	106892	669207	16.0	Cezayir, 19.9
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	87465	3752852	2.3	Mısır, 41.5
Kakao ve kakao müstahzarları	85914	505955	16.9	Cezayir, 31.6
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	66519	851949	7.8	Tunus, 23.0
Şeker ve şeker mamulleri	61230	498066	12.3	Cezayir, 25.7

Kaynak: TÜİK, 2018; Trade Map, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

4.3.2. Türkiye'nin Afrika ülkelerinden tarım ürünleri ithalatı

Türkiye'nin Afrika ülkelerinden yaptığı toplam ithalatın ortalama olarak yaklaşık %18'ini tarım ürünleri oluşturmaktadır. Son on yıl içerisinde Türkiye'nin Afrika ülkelerinden yaptığı tarım ürünlerinin ithalat değeri 686.89 milyon \$'dan 1.39 milyar \$'a ulaşırken on yılın ortalaması 1.02 milyar \$ olduğu saptanmıştır. İncelenen dönemde Afrika'dan yapılan ithalat %102.14 oranında artmıştır. Tarım ürünleri, Türkiye'nin Afrika ülkelerinden toplam ithalatının 2008'de %12.27'sini oluştururken, bu pay 2017'de %19.35'e yükselmiştir (Tablo 7).

Türkiye, Afrika ülkelerinden büyük ölçüde hammadde olarak muz, kakao, kahve, ananas, mango, papaya, yer fıstığı, kurutulmuş meyve, palm yağı, pamuk, ham kauçuk, tropikal ağaçlar, kereste işlenmemiş ya da az işlenmiş

gibi tarım ürünlerini, el sanatları ve hediyelik eşyaları vb. ithal etmektedir. Türkiye'nin Afrika'dan tarım ürünleri ithalatında en fazla payı kakao ve kakao müstahzarları oluşturmuştur (Şekil 3).

Tablo 8'de ise Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ilk on tarım ürünü verilmiştir. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ürün grubu pamuktur. Bu grupta Türkiye'nin toplam ithalatının %6'sı Afrika ülkelerinden yapılmakta olup en fazla Mısır'dan ithalat gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'nin toplam tarım ürünleri ithalatında Afrika'nın payının en yüksek olduğu ürün grubu ise kakao ve kakao müstahzarları olup payı %63.7'dir. Bu ürün grubunda Afrika'da en fazla ithalat yapılan ülke %34.3 payı ile Fildişi Sahili'dir.

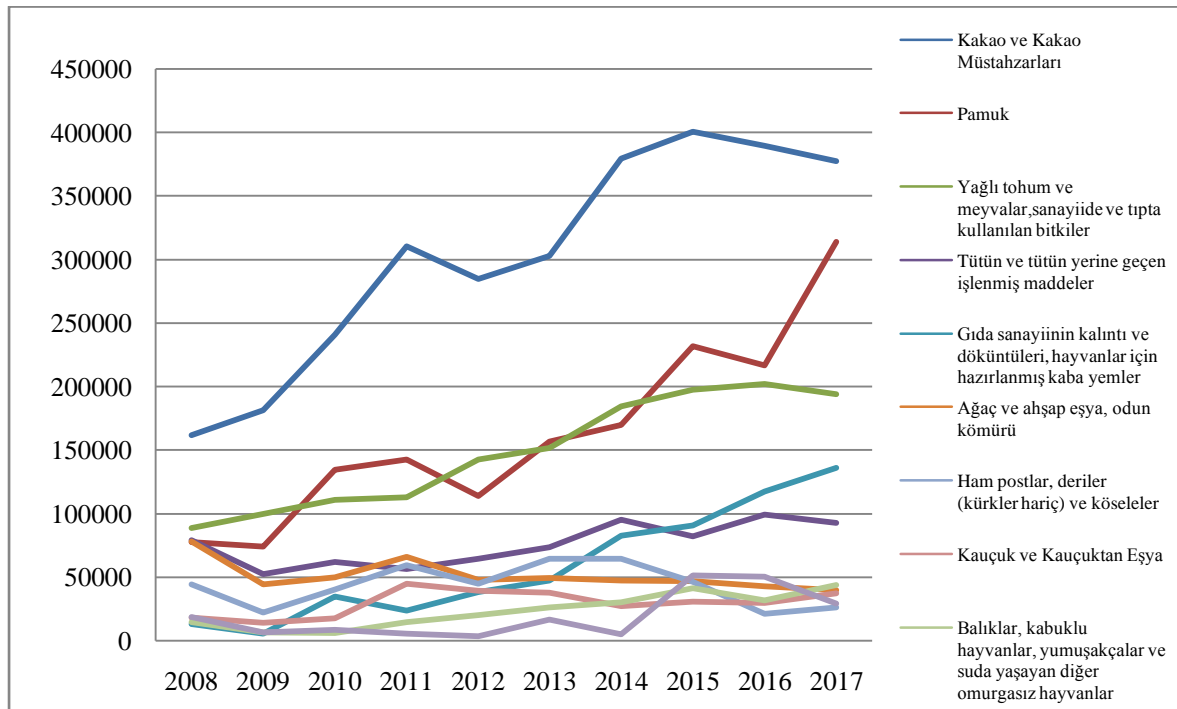
Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki yapılan tarım ürünleri ticareti son on yıldaki durumuna bakıldığında genel olarak artış trendindedir. Tarım ürünleri gerek ihracat gerekse ithalatta ilk sırada yer almaktadır. Türkiye ve Afrika

ülkeleri arasındaki tarım ürünleri ticaretinde önemli olan ürünler pamuk, kakao ve kakao müstahzarları, şeker ve şeker mamulleri, kauçuk ve kauçuktan eşya, tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddelerdir.

Tablo 7. Yıllar itibariyle Türkiye'nin Afrika ülkelerinden tarım ürünleri ithalatı (bin \$)

Yıllar	Türkiye'nin Afrika'ya Tarım Ürünleri İthalatı		Türkiye'nin Afrika Ülkelerine Toplam İthalatı		Türkiye'nin Afrika Ülkelerine Toplam İthalatında Tarım Ürünlerinin Payı (%)
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	
2008	686890	-	5596476	-	12.27
2009	607805	-11.51	3937890	-29.64	15.43
2010	855795	40.8	4824007	22.5	17.74
2011	938750	9.69	6766713	40.27	13.87
2012	901419	-3.98	5921790	-12.49	15.22
2013	1011393	12.2	6031110	1.85	16.77
2014	1196463	18.3	5937961	-1.54	20.15
2015	1315563	9.95	5099352	-14.12	25.8
2016	1281475	-2.59	5355528	5.02	23.93
2017	1388510	8.35	7176653	34	19.35
2008-17 ortalama	1018406	9.02	5664748	5.1	17.98
2008-17 büyüme (%)		102.14		28.24	

Kaynak: TÜİK, 2018; Trade Map, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Şekil 3. Türkiye'nin Afrika ülkelerinden en çok ithal ettiği tarım ürünleri (bin \$)

Kaynak: Trade Map, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 8. Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatında başta gelen Afrika ülkeleri (2008-17 ortalaması)

Ürün grupları	Türkiye'nin Afrika'dan İthalatı (bin \$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (bin \$)	Türkiye İthalatında Afrika'nın Payı (%)	Türkiye'nin Afrika Ülkelerinden Toplam İthalatında İlk Sıradaki Ülke ve Payı (%)
Kakao ve kakao müstahzarları	302864	475130	63.7	Fildişi Sahili, 34.3
Pamuk	163165	2737113	6.0	Mısır, 3.6
Yağlı tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler	148385	1699914	8.7	Nijerya, 5.0
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	75810	477524	15.9	Malavi, 4.5
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	58886	1116391	5.3	Fas, 2.8
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	51309	1299098	4.0	Kamerun, 1.9
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	43357	465842	9.3	Nijerya, 1.9
Kauçuk ve kauçuktan eşya	29642	2645010	1.1	Mısır, 0.6
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	23593	173170	13.6	Fas, 5.1
Şeker ve şeker mamulleri	19638	122100	16.1	Mısır, 7.5

Kaynak: TÜİK, 2018; Trade Map, 2018 verileri kullanılarak hazırlanmıştır

4. 5. Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki ticaretin güçlü ve zayıf yönleri

4. 5. 1. Güçlü yönler

Birinci olarak, Türkiye tarımsal üretimde gerçek bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ve tarıma dayalı sanayi ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte Türkiye Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan önemli bir noktada bulunduğundan dış ticaret çerçevesinde çok avantajlıdır. Bütün bu varlıklar, Türkiye'yi büyük ve önemli bir uluslararası pazar ve tüm dünya ülkelerinin ekonomik ortağı haline getirebilmektedir.

İkinci olarak, Afrika ülkeleri özellikle kıtanın kuzeyindeki ülkelerde geçmişten gelen bağının da katkısıyla, kıtanın ülkeleriyle Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler son yıllarda önemli ölçüde gelişmiş ve gelişmeye devam etmektedir. Bu ülkelerde yatırım yapan Türk firmalara her türlü destek sunulmaktadır.

4. 5. 2. Zayıf yönler

Afrika ülkelerinin çoğunluğunun sömürge altında kalmış olması sebebiyle Türkiye ile kıta arasındaki ilişkiler henüz güçlenememiştir.

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerinin geliştirilmesinin önünde duran en büyük engellerden birisi bu kıtanın neredeyse tüm ülkelerinin eski sömürge olmasıdır. Gerçekten de, çoğunluğu Avrupa ülkelerinin eski sömürgeleri olan Afrika ülkelerinde, Avrupa dışındaki ülkelere uygulanan gümrükler ve tarife dışı engeller, Türkiye'nin ihracatçı olarak Afrika pazarlarına girişinde maliyet dezavantajı yaratmaktadır.

Başka bir engel, bu kıtanın Türkiye'de yeterince tanınmaması ve bilinmemesidir. Afrika ülkelerinde de henüz Türkiye'nin pekiyi tanınmadığı maalesef bir diğer gerçektir. Bu durumda Türk toplumunun bilinçaltında Afrika'ya dair olumsuz bir imaj oluşmaktadır (Tepebaş, 2013).

4. 5. 3. Fırsatlar

Türkiye'nin coğrafi açısından Afrika'ya yakın olması ve Afrika ülkelerinin ticaretinde gıda açığını kapatmak için ihtiyaç duydukları tarım ve gıda ürünlerinin önemli yer tutması Türkiye için önemli bir avantajdır.

Afrika ülkelerinin çoğunluğunun yıllarca sömürge altında kalmış olmasından dolayı

günümüzde daha güvenli ve dürüst ekonomik güçlerle olmayı arzu etmektedir. Dolayısıyla “kazan-kazan” yaklaşımıyla Türkiye Afrika ülkeleriyle ekonomik sosyal ve siyasi ilişkiler sağlamakta ve ekonomik birlikteliğini güçlendirmektedir. Bu durumun da önemli bir fırsat olduğu söylenebilir.

Başka bir fırsat ise son yıllarda Afrika ülkelerinin sömürgeci güçlere olan bağımlılığının azalmasıdır. Böylece Afrika ülkelerinde sadece sömürgeci güçlere değil, yatırım yapan diğer ülke ve firmalara da fırsat sunulabilmektedir.

Ayrıca, Türkiye’de çok sayıda eğitim gören Afrikalı varlığının Türkiye ve Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik sosyal ve siyasi ilişkileri bakımından gerçek bir avantaj olacağı belirtilmelidir. Şöyle ki Türkiye’de var olan Afrikalılar ülkeyi ve ülkenin sahip olduğu varlıkları ve potansiyeli yeterince tanıyarak ve buldukları bölgelerdeki Türk vatandaşları ile önemli ilişkiler kurarak aralarında ekonomik sosyal ve siyasi ilişkileri de geliştirebilir.

4. 5. 4. Tehditler

Uluslararası ekonomik sistemin güçlü aktörlerinin (rekabet) Afrika kıtasına ilgisinin artması ve kıta ülkeleri ile ticareti artırma çabalarını yoğunlaştırması Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle olan ilişkileri açısından tehdit olduğu işaret edilebilmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında yapılan ticaretin özellikle tarımsal ürünler ticaretinin son on yıllık değişimi incelenmiştir.

Tarımsal ürünler dış ticareti ile ilgili genel göstergeler incelendiğinde son on yılda tarımsal ürünler ticaretinde genel olarak hem ihracat hem de ithalatta olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Elde edilen sonuçlar tarım ürünlerinin, Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle yaptığı ticarete giderek önemli yer aldığını ortaya koymaktadır. Gerçekten de tarım ürünleri, Türkiye’nin Afrika ülkelerine yapmış

olduğu son on yılın toplam ihracatının ortalama olarak %16.06’sını ve ithalatın %18’ini oluşturmuştur. Ayrıca Türkiye’nin Afrika ülkelerine yaptığı ticaretin genelinde henüz daha iyi gelişmemiş olduğu görülmektedir. Bu durum neredeyse tüm Afrika ülkelerinin sömürge olması ve bununla birlikte Türkiye ve Afrika ülkelerinin birbirini iyi tanımaması ile açıklanabilir.

Bu sorunun giderilebilmesi için kıta ile ilgili sorunların objektif bir bakış açısıyla incelenmesi ve özgün biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylelikle, Türkiye, küresel rekabete açılan Afrika ülkeleriyle siyasi ve sosyal ilişkileri ve ekonomik ortaklığın bağlarını güçlendirebilmek için, Afrika ülkeleri lehine düşük faizli krediler verilmesi, kalkınma yardımları gibi araçlar kullanılması, ekonomik birliktelikler ve anlaşmaların geliştirilmesi, Türkler ve Afrikalıların birbiriyle entegrasyonun sağlanması, Afrika’da Türk firmalarının yatırım yapmasını kolaylaştıran faaliyetler yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar

Alkan, H., Mercan, M. H., 2013. “Yeni Burjuvazi, Ekonomik Kalkınma ve Afrika: Tuskon Afrika Ticaret Köprüleri”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s 31

Anonim, 2018.

<http://www.banquemondiale.org/fr/country/cote-divoire/>, Erişim tarihi: 13.07.2018

Anonim, 2018

https://fr.wikidia.org/wiki/Liste_des_pays_d%27Afrique, Erişim tarihi: 10/08/2018

Arslan, K., 2012. “Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ülkeler Konferansının Düşündükleri”, Düzce Üniversitesi Yönetim ve Eğitim Bilimleri Dergisi, Vol. 2, No.1, e-Dergi, s.1-15.

Bashimov, G., 2017. “Türkiye’nin Tarım Ve Gıda Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğü”, Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Niğde, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 4(3): 319-330 S, 2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/328202>, Erişim tarihi 25/12/2018.

Çetin, B., 2015. “Türkiye’nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkelerine Yaptığı İhracatın Analizi”, Üretim Ekonomisi Kongresi, İstanbul.

Doğan, A., 2016. “Türkiye-Kuzey Afrika Ticaretinin Temel Karakteristikleri,” Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Sakarya İktisat Dergisi, Cilt 5, Sayı 4, SS. 65-85.

Orakçı, S., 2011. “Afrika’da Küresel Rekabet ve Türkiye,” T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı, Avrasya Etüdüleri, 40/2011-2 (73-96).

Özkan, N., 2008. “Turkey Discovers Africa, Implications and Prospects, SETA Foundation for Political, Economic and Social Research.

Şengül, B., 2015. 21. yüzyılda Afrika ve Türkiye - Afrika İlişkileri (2005-2015). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi(Yayımlanmamış), İstanbul

Tepebaş, U., 2013. “Dönüşüm Sürecindeki Sahra-Altı Afrika Kalkınma, Güvenlik ve Ortaklık”, Tasam Yayınları, Afrika Enstitüsü Serisi: 8, s.315-380.

Tepeciklioğlu, E. E., 2012. “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 59-92.

TİM, 2016. Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu, 160 S, http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tarim_raporu_2017.pdf, Erişim tarihi 22/12/2018.

TRADE MAP, 2018. Trade Statistics for International Business Development. Bilateral Trade Between Turkey and Africa. https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm, Erişim tarihi: 04.06.2018

TÜİK, 2018. Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri,

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim tarihi: 04.06.2018

UNECA, 2017. United Nations Economic Commission for Africa, Évolution Récente De La Situation Économique En Afrique, 19.p, https://www.uneca.org/sites/default/files/uploadeddocus/ERA/ERA2017_Fr/chap1_03.pdf, Erişim tarihi 24/12/2018.